

ПРАВОВА ПОВЕДІНКА ТА ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА

Вже сьогодні, коли з моменту визнання України як незалежної та суверенної держави минув майже 21 рік, можна говорити про те, що наша держава обрала для себе шлях розвитку та становлення дійсно суверенної і незалежної держави, за мету поставила неухильно орієнтуватись на визнанні світовою спільнотою демократичні та гуманістичні за своїм змістом і спрямованістю міжнародні стандарти. І оскільки процес державотворення є безперервним, відповідно і до цього моменту в нашій державі формуються державні інституції, місцеве самоврядування, система національного права. Конституція України відіграючи роль фундаменту для побудови правової держави, визначила Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. І тим самим задекларувала необхідність організації і здійснення діяльності держави, її органів і посадових осіб у відповідності з правовими настановами та приписами. Так само Конституція зробила орієнтиром дотримання правових настанов і приписів і для громадян нашої держави.

Усе зазначене вимагає глибокого знання і розуміння основних принципів, ідей, закономірностей і напрямків розвитку основоположних державно-правових явищ. Оскільки зміни сьогодні відбуваються у всіх сферах суспільного життя України, людина змушена змінювати та переглядати свої уявлення про правове і протиправне. Ті явища, які ще кілька років тому вважались правовими, сьогодні трансформувалося в ті, що вважаються «поза законом», а те, що було протиправним, перетворилось на правове. Таким чином, правові уявлення людини є прямо залежні від економічних, політичних, ідеологічних та інших змін, які мають місце у державі та суспільстві на сучасному етапі її розвитку.

Проте, так чи інакше, в основі залишаються основні принципи права та правова поведінка, як правове поняття та явище загалом.

Так, дана стаття стосується розкриття такого правового поняття як правова поведінка та основоположних принципів права, які в подальшому можуть бути використані в умовах сучасності.

Для розуміння суті такого явища, як правова поведінка, необхідно зупинитися, перш за все, на соціальних нормах, оскільки саме вони є основою правової поведінки особистості. Соціальні норми — це всі ті вимоги суспільної свідомості, що сприймаються членом суспільства до повсякденної реалізації. Зазвичай, соціальні норми визначають як певні соціальні стандарти, встановлення моделі обов'язкової, з точки зору суспільства, поведінки, що створюються для упорядкування життя суспільства. І в разі надання цим нормам обов'язкового характеру вони стають правовими, а отже, відповідно перетворюються на імперативи правової поведінки.

Вагомий внесок у дослідження проблеми соціальних норм зробила М. Бобньова. Вона вважає, що основною функцією соціальних норм є забезпечення поєднання позаособистісних вимог, умов і завдань суспільства з поведінкою. Це визначає особливу функцію соціальних норм, пов'язану з становленням особистості, а саме: засвоєння та формування особистісної системи норм та використання їх як умов соціалізації [1, с. 211].

Саме тому для забезпечення ефективності дії правової норми необхідно, щоб людина дотримувалась певних вимог. По-перше, особистість зобов'язана визнавати цінності, які закріплюють та охороняють правові норми. Проте, як вже згадувалось, постійні трансформації в житті держави та суспільства обумовлюють появу нових соціальних цінностей, а отже, і норм, тому потрібен час для відповідної інтерналізації. По-друге, норми права повинні відповідати сучасним суспільним потребам, матеріальним і духовним інтересам суспільства. Саме відповідати, а не випереджати чи значно відставати, оскільки лише за цієї умови ці норми будуть сприйматися особистістю як підстава для правомірних дій.

Враховуючи все вищезазначене і проаналізувавши сьогоднішнє, стає очевидним, що соціальні зміни зумовили значні розбіжності у визначенні як самого права в цілому, так, зокрема, і правової

поведінки. Таким чином, постає завдання дослідити саму суть явища «правова поведінка» та тісно пов'язаного явища — «принципи права».

Загалом поняття «поведінка» є досить багатозначним в зв'язку з його широким використанням в різних суспільних науках. Проте правова наука визначає «поведінку» як людську активність, яка може бути охарактеризована певними соціальними і юридичними ознаками, а саме:

вона є соціально значимою. Дана соціальна значимість виражається у двох формах — соціальна корисність і соціальна шкідливість, що відповідно впливає на розвиток суспільних відносин;

виражається у формі дії або бездіяльності, що піддаються правовому регулюванню. Дія безпосередньо впливає на відносини між суб'єктами;

має свідомо-вольовий характер, а також залежить від психічних особливостей особи, здатності усвідомлено контролювати негативні емоційні вияви і стримувати їх, керувати своїми вчинками. Тобто правова поведінка є вольовою стороною правосвідомості, за допомогою якої здійснюється процес перенесення правових норм, що містяться в нормативно-правових актах і інших джерелах права, у реальну правову поведінку;

регулюється правовими нормами, вираженими в нормативних приписах законодавчих і підзаконних актів, які або прямо описують умови і ознаки правових вчинків, або передбачають будь-які заходи моделювання правової поведінки. Саме це відрізняє правову поведінку від інших типів соціальної поведінки, яка може зумовлювати юридичні наслідки (як позитивні так і негативні) [5, с. 86];

повинна спричиняти юридичні наслідки, оскільки пов'язана з реалізацією суб'єктом своїх інтересів, а також реакцію держави на результати правової поведінки [7, с. 617].

Без правової поведінки не відбуватимуться правовідносини, не зможуть бути реалізовані права і свободи громадян, оскільки правова поведінка виступає як юридичний факт [2, с. 50].

Слід також зазначити, що в нормах права, як правило, моделюється не сама правова поведінка загалом, а її елементи — правові вчинки, які, в свою чергу, складаються з певних елементів, серед яких: суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона.

Суб'єктом правового вчинку може бути фізична чи юридична особа, орган держави, громадське об'єднання тощо, котрі визнані дієздатними та деліктоздатними, тобто здатними здійснювати свої права і обов'язки, нести юридичну відповідальність. Суб'єкти правового вчинку — це ті суб'єкти, за якими визнається здатність усвідомлювати і скеровувати свої діяння. Цю категорію суб'єктів складають тільки правоздатні особи.

Суб'єктивна сторона правового вчинку відображає внутрішнє ставлення суб'єкта до свого діяння та його наслідків. Інакше кажучи, суб'єктивна сторона є тією частиною правосвідомості суб'єкта, що безпосередньо пов'язана з фізичною формою діяння і складається з цілей, мотивів і т. ін.

Об'єкт правового вчинку — це явища навколишнього середовища, на які спрямовані діяння. Об'єктом правового вчинку виступають суспільні відносини, соціальні цінності.

Об'єктивну сторону правового вчинку утворюють ті складові, що характеризують форму його зовнішнього виразу: діяння (дія чи бездіяльність, засоби і т. ін.), суспільно значущі наслідки (корисні чи шкідливі), причинний зв'язок між діянням і його наслідком.

Відтак, правова поведінка — це сукупність соціально значущих, виражених зовні у вигляді дій чи бездіяльності вчинків, що так чи інакше регламентуються нормами права і зумовлюють правові наслідки [6, с. 49].

Правова поведінка складається з двох протилежних за своєю спрямованістю видів: поведінки правомірної і протиправної (правопорушення). Кожен з цих видів правової поведінки характеризується, крім спільних ознак, своїми особливими рисами. Проте більш визначеним на сьогодні є те, що вважається протиправним. Правове переважно тільки протиставляється йому. Тому, на нашу думку, вирішення проблеми правової поведінки особистості є актуальним завданням на сьогодні, що потребує уважного вивчення.

Не менш важливим є визначення та усвідомлення основних принципів права, які, в свою чергу, також значно впливають на формування правової поведінки загалом.

У вітчизняній юридичній науковій літературі обговорення проблематики принципів права розпочалося паралельно із дослідженням самого права і продовжує тривати сьогодні.

Якщо розглядати принципи права в аспекті регулювання суспільних відносин, то в даному випадку принципи права виступають як об'єктивно властиві праву відправні начала, позитивні зобов'язання, які ставляться до учасників суспільних відносин для поєднання індивідуальних, групових і суспільних інтересів. Вони втілюються в безлічі норм та слугують своєрідною системою координат, у рамках якої розвивається право і формується поняття правової поведінки [3, с. 14].

У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Тому принципи права можна назвати стрижнем правової матерії. Принципи права впливають на весь процес підготовки нормативно-правових актів, їх видання, встановлення гарантій дотримання правових вимог. Вони є основним критерієм для правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності державних органів. Від рівня їх дотримання залежить стабільність та ефективність правової системи.

Принципи права об'єктивно зумовлені економічним, соціальним, політичним ладом суспільства, що існує в певній країні, соціальною природою держави і права, характером пануючого політичного і державного режимів, основними принципами побудови і функціонування політичної системи певного суспільства.

Так, наприклад, принципи побудови і функціонування феодального права докорінним чином відрізняються від принципів побудови і функціонування рабовласницького чи сучасного права.

Також, очевидною є різниця принципів сучасного романо-германського права, яке охоплює країни, в яких юридична наука і практика склалися на основі римського права, та мусульманського права, яке склалося на основі мусульманської релігії.

Принципам права традиційно надають велике значення саме в системі джерел романо-германського права. Загальні принципи права виходять як з норм позитивного права, так і з існуючого в країні правового порядку та являють собою положення об'єктивного права, які можуть виражатися або не виражатися в текстах писаного права, але мають загальний характер та обов'язково застосовуються в судовій практиці.

Питання принципів права досліджувалися у працях таких вчених юристів, як А. Колодія, В. Копейчикова, В. Котюка, М. Кравчука, Ю. Оборотова, П. Рабіновича та ін.

Усі принципи права можна поділити на: загальносоціальні та спеціально-соціальні (юридичні).

Загальносоціальні принципи права: економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, морально-духовні та ін.

Спеціально-соціальні (юридичні) принципи права включають в себе:

- Загальні принципи — своєрідна система координат, у рамках якої розвивається національна правова система, і одночасно вектор, що визначає напрямок розвитку цієї правової системи. Налягають до всіх галузей права.

- Галузеві принципи — своєрідна система координат, у рамках якої розвивається певна галузь права, і одночасно вектор, що визначає напрямок розвитку цієї галузі. Властиві конкретній галузі права (наприклад, принцип рівності сторін у майнових відносинах — у цивільному праві; рівності держав, поважання державного суверенітету, невтручання у внутрішні справи держави та ін. — у міжнародному публічному праві).

- Міжгалузеві принципи — своєрідна система координат, у рамках якої розвиваються кілька відповідних галузей права, і одночасно вектор, що визначає напрямок розвитку цих галузей. Властиві кільком спорідненим галузям права (наприклад, принципи гласності та змагальності сторін судового розгляду — в кримінально-процесуальному та цивільному процесуальному праві).

Дати вичерпний перелік загальних принципів права важко, тому що вони не мають достатньої чіткості та стабільності змісту. Одне є безсумнівним — в них втілюються загальнолюдські цінності. Прикладом найбільш широко відомих та застосовуваних спеціально-юридичних принципів є: 1) принцип загальнообов'язковості норм права для всього населення країни і пріоритету цих норм перед іншими соціальними нормами; 2) принцип рівності перед законом і судом; 3) прин-

цип законності та юридичної гарантованості прав і свобод особи, зафіксованих у законі, охоплення нормами закону діяльності усіх службових осіб і державних органів; 4) принцип справедливості — юридична відповідальність адекватна допущеному правопорушенню; 5) принцип юридичної відповідальності за винну, протиправну поведінку і визнання кожного невинуватим до тих пір, доки вина не буде встановлена судом — принцип презумпції невинуватості; 6) принцип недопущення зворотної сили законів, які встановлюють нову або більш тяжку юридичну відповідальність, а також гуманності покарання, що сприяє виправленню засудженого [4].

Від правильного використання принципів права в значній мірі залежить і ефективність правотворчої та правозастосовної, судової та інших різновидів юридичної практики. Вони в даному випадку служать не тільки певним орієнтиром для законодавців і практиків, інших суб'єктів права, але і критерієм оцінки їх діяльності, поведінки.

Грамотне використання (дотримання, застосування і т. п.) принципів права у своїй практичній діяльності свідчить про високий рівень правосвідомості та правової культури громадян і посадових осіб. Саме дотримання основних принципів права формує так звану «правову поведінку».

Підсумовуючи, доречно підкреслити, що принципи права виконують вагомую роль у регулятивному впливі права на суспільні відносини і правову поведінку. Ці принципи слугують загальними орієнтирами у правотворчості та правозастосуванні. Вони є важливою складовою правової матерії і виступають її фундаментом. Тому, науковий ґрунтовний аналіз основних закономірностей функціонування правових принципів є центральним завданням науковців і потребує подальшого дослідження.

Використана література:

1. *Бобнева М. И.* Социальные нормы и регуляция поведения / М. И. Бобнева. — М.: Наука, 1978. — 312 с.
2. *Білозьоров Є.* Юридична відповідальність як передумови правомірної поведінки особи: теоретичні аспекти / Є. Білозьоров // *Право України.* — 2006. — № 1. — С. 50-54.
3. *Кондратьєв Р.* Принципи права та їх роль у регулюванні суспільних відносин / Р. Кондратьєв, О. Гернего // *Право України.* — 2000. — № 12. — С. 12-15.
4. *Ковальський В.* Право — це добро та правда / В. Ковальський, М. Ларін // *Юридичний вісник України.* — 6-12 квітня 2000 р. — № 14. — С. 40.
5. *Молдован В. В.* Правознавство: [навч. посіб.] / В. В. Молдован. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 184 с.
6. *Основи держави і права:* [навч. посіб.] / С. Д. Гусарєв, Р. А. Калюжний та ін. — К.: Либідь, 1997. — 208 с.
7. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): [підручник] / О. Ф. Скакун. — Х.: Еспада, 2006. — 776 с.

Захаркевич Т. С. Правова поведінка та основоположні принципи права.

В даній статті розкривається зміст таких суспільно-правових явищ як правова поведінка та принципи права. Також, досліджено місце та роль правової поведінки в сучасному суспільстві та її зв'язок з основоположними принципами права.

Ключові слова: правова поведінка, соціальна поведінка, принципи права.

Захаркевич Т. С. Правовое поведение и основополагающие принципы права.

В данной статье раскрывается содержание таких общественно-правовых явлений как правовое поведение и принципы права. Также, исследованы место и роль правового поведения в современном обществе и его связь с основополагающими принципами права.

Ключевые слова: правовое поведение, социальное поведение, принципы права.

Zakharkevych T. The Legal Behavior and the Fundamental Legal Principles.

This article deals with the content of such social and legal phenomena as legal behavior and legal principles. It investigates the role and place of legal behavior in modern society and its interaction with the fundamental legal principles.

However, the basic principles, ideas, patterns and directions of fundamental public-legal phenomena are states in legal behavior and legal principles.

The place of legal behavior and legal principles in the state, the formation of state institutions, local government, national law as an element that serves as a foundation for building are in legal, sovereign and independent, democratic, social state. It was analyzed the difference between legal behavior and other types of social behavior. It was investigated elements of legal behavior in general, which are modeled in the norms of law. The author has disclosed the possibility of further use of these concepts in the present.

It was investigated the importance of legal principles which traditionally provided in the system of sources of Romano-Germanic law. It was determined the formation of general principles of law as rules of positive law, and with the country's current legal order. The revealed provisions on 'subjective rights may be expressed or not expressed in texts of written law, but in general the nature and necessarily are used in litigation.

It is determined the correct use of legal principles which largely depends on the effectiveness of lawmaking and law enforcement, judicial and other types of legal practice. It is equally important the identification and understanding of basic principles of law, which in turn significantly affect the formation of legal behavior in general.

Key words: legal behavior, social behavior, principles of law.